

УДК 340.12

МЕТОДОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПІВ СВОБОДИ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Боднарчук М.М.кандидат юридичних наук, адвокат
м. Івано-Франківськ

Досліджена у статті методологічна концепція співвідношення принципів свободи та відповідальності у правоохоронній діяльності має різноманітний характер і являє собою багаторівневу систему необхідних методологічних засобів. З'ясовано, що ця система не є статичною ієрархією, яка відображена в такому вигляді насамперед для наочності, а являє собою динамічну, органічну систему, структурні елементи якої вступають у зв'язки, відносини та взаємодію між собою: фундаментальні загальнотеоретичні концепції свободи і відповідальності та пізнавальні принципи пронизують світогляд, загальні філософські закони й категорії становлять основу для загальнонаукових та спеціальних методів, які, своєю чергою, слугують джерелом збагачення і вдосконалення змісту вищих рівнів методологічних знань.

Ключові слова: свобода, відповідальність, правоохоронна діяльність, правоохоронець, суспільство, держава, право, філософія права.

Постановка проблеми. Огляд наукової літератури наводить на думку, що в ній до цього часу немає єдиного і несуперечливого трактування понять «метод», «методологія» так похідних від них. Так, одні науковці під методологією будь-якої науки розуміють її філософську, світоглядну сторону; інші ототожнюють методологію з діалектикою, треті вважають, що методологія – це самостійна галузь наукового знання, що виходить за межі філософського аналізу (тобто не збігається із філософією) і являє собою вчення, науку про метод і методики; а ще інші науковці повністю заперечують методологію як самостійну науку і розглядають її як систему принципів, методів і логічних прийомів наукового пізнання [1, с. 354]. Попри відсутність цілісного розуміння методології, дослідники визнають її як певну систему принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності та вчення про саму систему.

Дослідження свободи і відповідальності у правоохоронній діяльності також зумовлено відповідною методологією, своєрідність якої у тому, що передбачає «концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної систематизованої інформації про процеси та явища» [2, с. 56].

Саме через філософію права в юридичній науці відбувається й відбуватиметься перегляд розуміння тих або інших явищ (зокрема, свободи і відповідальності).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям статті стали праці В.В. Балахонського, В.С. Бліхара, М.О. Булатова, О.Г. Данильяна, Б.К. Джегутанова, А.Є. Конверського, І.Ф. Надольного, В.П. Настрядіна, П.М. Рабіновича, Г. І. Рузавіна, В.І. Стрельченка, Ю.П. Тарелкіна, О.Д. Тихомирова, С.І. Хархуна, В.О. Цикіна, М.М. Цимбалюка, В.М. Шейко та ін. Разом з тим, все ще залишається мало досліджуваною проблематика методологічного обґрунтування кореляції принципів свободи та відповідальності. Саме тому, **мета статті** полягає у філософсько-правовому дослідженні методологічної концепції співвідношення принципів свободи та відповідальності у правоохоронній діяльності.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі переважає думка про те, що наукове пізнання відбувається на двох рівнях – теоретичному і підпорядкованому йому емпіричному [3, с. 237–241]. Таке ж наукове пізнання характерне і для філософсько-правових досліджень. Однак у сучасній філософській літературі трапляється, що, окрім емпіричного й теоретичного рівнів наукового пізнання, виокремлюється ще один самостійний рівень – світоглядний, або парадигмальний, який є передумовою і теоретичного, і емпіричного наукового пізнання та визначається світоглядом дослідника [4, с. 224]. Звісно, якщо досліджувати певне філософсько-правове явище без прив'язки до конкретних операційних дій, то вищевказаних наукових рівнів буде достатньо. Але якщо в досліджуваному явищі необхідно з'ясувати практичний аспект питання, то без уведення у процес дослідження праксеологічного рівня не обійтись.

Ми застосовуємо три рівні наукового пізнання: світоглядно-теоретичний, емпіричний та праксеологічний.

На рівні світоглядно-теоретичного пізнання розкрито наукові ідеї щодо змістовного наповнення генези свободи і відповідальності, які на початкових етапах відштовхувалися від звичаєвої, моральної регламентації, поступово закріплюючись у нормах права. Цьому сприяла зміна світогляду від теологічного до метафізичного, позитивістського (наукового) та його інтеграція і трансформація на початку ХХ ст. крізь призму нової філософської парадигми; встановлено деякі зв'язки між розумінням феноменів свободи і відповідальності як ціннісних категорій та їх значення в контексті прав людини [5, с. 333–334].

На рівні емпіричного пізнання в нашому дослідженні проведено збір, первинне узагальнення і, наскільки це можливо, систематизацію фактів щодо визначення правової природи принципів свободи і відповідальності, їх застосування у правоохоронній діяльності, а також щодо методологічних засад дослідження цих явищ.

На праксеологічному рівні йдеться про практичне застосування наукових знань. Саме цей підхід свідчить про перспективи наукового пізнання, про те, що наукове пізнання має не тільки

суто значеннєву структуру, але й водночас зумовлюється практичною діяльністю і має важливу сучасну практичну компоненту.

Зважаючи на вищевказані рівні наукового пізнання окресленої в дисертації проблематики, викладемо окремі аспекти методології нашого дослідження, виходячи також з того, що методологія будь-якого філософсько-правового дослідження має трирівневу структуру (дослідницькі підходи, методи і способи) [6, с. 618].

Враховуючи ці загальноприйняті методологічні положення, методологія дослідження проблеми свободи і відповідальності у правоохоронній діяльності може бути визначена як система принципів, підходів, методів і способів наукового дослідження категорій свободи та відповідальності у правоохоронній діяльності як філософсько-правових явищ. При цьому методологія дослідження філософсько-правових аспектів свободи і відповідальності у правоохоронній діяльності охоплює та методологію юридичної науки, і спеціальну філософсько-правову методологію, спрямовану на осмислення категорій свободи та відповідальності як філософсько-правових явищ.

Застосування філософсько-правового підходу зумовлено особливим значенням філософії права як категорії правознавства. Оскільки цей підхід припускає наявність особливої дисципліни, завдання якої – гносеологічний аналіз різних типів правопізнання та праворозуміння [7, с. 26–27]. Загалом філософія права дає змогу в процесі наукового дослідження скеровувати свої інтелектуальні зусилля в бік найзагальніших проблем у реалізації принципів свободи і відповідальності як правової реальності. Розкриваючи проблемні сфери свободи і відповідальності як внутрішні постулати права і спираючись при цьому на певні світоглядні принципи, дослідник вибудовує філософські моделі цих правових феноменів, пояснює їх та інтерпретує їхню сутність. За допомогою філософсько-правового підходу теоретична і прикладна юриспруденція мають змогу успішно розвиватися. Зазначений підхід збагатив методологію нашого дослідження новим розумінням системи цінностей працівників правоохоронного органу, у зв'язку з чим аксіологічну основу їхньої діяльності складають загальноетичні і правові уявлення про добро, цінність права, людське життя, свободу, відповідальність, гідність, рівність, справедливість. За таких умов свобода, нормативність і відповідальність у діяльності працівника правоохоронного органу виступають єдиною системою, яка спричиняє позитивний вплив на правовідносини в державі, відповідає на високі потреби українського суспільства в забезпеченні правопорядку і законності, визначає ефективні форми і методи повсякденної роботи.

Наступним елементом методології нашого філософсько-правового дослідження є різні групи методів наукового пізнання категорій свободи і відповідальності.

При застосуванні методів дослідження проблеми свободи і відповідальності у правоохоронній діяльності виходимо з розуміння поняття методу, який запропонував В. Настрадін та С. Хархун: «Метод – це спосіб дослідження, інструмент для вирішення головного завдання науки – відкриття об'єктивних законів дійсності. Фактично різниця

між методом та теорією має функціональний характер: формуючись як теоретичний результат попереднього дослідження, метод виступає як вихідний пункт та умова майбутніх досліджень» [8, с. 20]. Варто також зауважити, що в сучасних наукових дослідженнях використовують різноманітні методи та їхнє поєднання. Тому сьогодні відзначають «багатогранність, що простягається від органічної єдності через плюралізм методологічних принципів до еkleктизму» [9, с. 29].

У науковій літературі наведено різні класифікації методів дослідження, однак їхній вибір вимагав відповідності застосовуваних методів об'єктивним реаліям і конкретним властивостям (у широкому розумінні) досліджуваного предмета. Тому в процесі дослідження проблематики свободи і відповідальності у правоохоронній діяльності необхідно обирати методи, «зумовлені певним дослідницьким підходом процедури інтерпретації досліджуваного явища» [10, с. 16], а саме: 1) філософські (світоглядні); 2) загальнонаукові методи (їх використовують усі науки, вони поділяються на теоретичні та емпіричні); 3) конкретно-наукові та спеціальні методи; 4) загальні прийоми дослідження.

Зазначені вище методи відіграють вагомую роль у всебічному розкритті проблематики свободи і відповідальності у правоохоронній діяльності. Однак не меншу роль у пізнавальному процесі відіграє суб'єкт пізнання – дослідник, з його так званою «методологічною свідомістю», що являє собою сформовану під впливом певних соціальних умов й обставин систему світоглядних, професіональних та життєвих настанов, які вирішально впливають на вибір методів дослідження і, що дуже важливо, на оцінку одержаних за їх допомогою наукових результатів.

Окрім вищевикладених методів наукового пізнання важливим елементом методології дослідження теми наукової розвідки є фундаментальні методологічні принципи наукового пізнання. Як зазначають науковці, «принцип – це головне вихідне положення наукової теорії, що виступає як перше й найабстрактніше визначення ідеї як початкової форми систематизації знань» [11, с. 14].

Звідси, методологічні принципи є сенсом розгляду їх як певних загальних вимог до змісту, структури і способу організації наукового знання. Вагомим є й те, що вони відносяться не до якогось окремого розділу або дисципліни, а до наукового знання загалом, а також виконують об'єднання усіх методів і прийомів у єдине ціле. Ми погоджуємося з тими науковцями, які розглядають методологічні принципи у ролі регулятора наукової діяльності, в процесі якої ці принципи одночасно задають і орієнтацію наукового пошуку, і його напрям [2, с. 57–64].

Відзначимо також, що у вітчизняній методології науки домінує поліфундаменталістська думка. Вона полягає в тому, що всі методологічні принципи є однаково важливими і значущими в науковому пізнанні і повинні досліджуватися спільно. Такий підхід дозволяє з більшою повнотою виявляти різні сторони й аспекти кожного з принципів [12, с. 11].

Загалом, методологічна основа задекларованої у статті проблематики спирається на послідовну реалізацію загальнонаукових принципів дослідження, серед яких засадничим є принцип

об'єктивності. Цей принцип гносеології виформовується на основі того, що об'єкт пізнання існує зовні, незалежно від суб'єкта і самого процесу пізнання [13, с. 19]. Із зазначеного випливає методологічна вимога, що будь-який об'єкт дослідження треба приймати таким, яким він є. Одержані у процесі його вивчення результати дослідження мають унеможливити прояви суб'єктивності з боку дослідника: вибірковий підхід до джерел, замовчування вироблених уже знань.

З іншого боку, проблематика свободи і відповідальності у правоохоронній діяльності є не тільки філософсько-правовою, а й має яскраво виражений політичний зміст.

Поляризація політичних сил, гострі конфлікти між ними й неузгодженості в системі державної влади викликають не лише наукове, але й цілком зрозуміле емоційне, людське ставлення. П. Рабінович у цьому контексті слушно зауважує про те, що ніколи не існувало, не існує й не існуюватиме методології, соціально дистильованої, «очищеної» від залежності, від впливу з боку загального світогляду, переконань та установок дослідника [14, с. 25], але вищий обов'язок науковця полягає в тому, щоб у будь-якій (особливо політичній) ситуації зберігати об'єктивність – намагатися максимально відобразити дійсність такою, якою вона є, а не замовчувати «неприємні» її сторони або ж приписувати їй якості, яких вона не має.

Важливу методологічну дослідницьку функцію виконує також принцип плюралізму, а точніше багатобічності (всебічності) підходу до феномена свободи особистості і відповідальності.

Так, у процесі дослідження узагальнюються дані із соціальної філософії, філософії права, теорії права, теорії та історії прав людини, теорії кримінального права, кримінології та інших дисциплін, а також міжнародні правові документи, вітчизняний законодавчий масив, практику судочинства, статистичні дані МВС України. Принцип всебічності уможливує розгляд свободи і відповідальності особистості в її взаємозв'язку і взаємодії з іншими філософсько-правовими категоріями. Принцип історизму уможливує осмислення матеріалу із урахуванням контексту історичної доби тощо.

Висновки і пропозиції. Розв'язання проблеми застосування принципів свободи і відповідальності у правоохоронній діяльності в багатьох наукових працях відбувається на двох рівнях: філософсько-етичному і правовому. При цьому більш давнім і глибшим є філософське осмислення ідеї свободи, а згодом і соціальної відповідальності окремої особистості, і лише через тисячоліття з'являються філософські дослідження співвідношення і взаємозв'язку свободи особи та її відповідальності перед іншими людьми і суспільством загалом. При цьому філософсько-етичні дослідження ідеї свободи і відповідальності ґрунтуються на загальних позиціях, а саме: аналізу категорій свободи і необхідності, співвідношення понять «відповідальність» та «соціальна свобода», з'ясування ступеня усвідомлення індивідом соціальної необхідності виконання обов'язків (так зване «почуття відповідальності»), які неминуче присутні в кожному суспільстві і покладені на його членів, оскільки відповідальність виступає вагомим інструментом у механізмі соціального контролю, забезпечуючи відповідною мірою його ефективність. Щодо наукових досліджень окресленої проблематики на юридичному рівні, а також з позиції застосування принципів свободи і відповідальності у правоохоронній діяльності, то вони, як правило, здійснені не так давно, переважно охоплені ХХ–ХХІ ст. Урешті речт, використаний у цьому філософсько-правовому дослідженні методологічний інструментарій має різноманітний характер і являє собою багаторівневу систему необхідних методологічних засобів. Причому ця система не є статичною ієрархією, яка відображена в такому вигляді насамперед для наочності, а являє собою динамічну, органічну систему, структурні елементи якої вступають у зв'язки, відносини та взаємодію між собою: фундаментальні загальнотеоретичні концепції свободи і відповідальності та пізнавальні принципи пронизують світогляд, загальні філософські закони й категорії становлять основу для загальнонаукових та спеціальних методів, які, своєю чергою, слугують джерелом збагачення і вдосконалення змісту вищих рівнів методологічних знань

Список літератури:

1. Тихомиров О. Методологія науки, поняття / О. Тихомиров // Міжнародна поліцейська енциклопедія. – К., 2003. – Т. 1. – С. 354–355.
2. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підруч. / В. М. Шейко, Н. М. Кушніренко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання-Прес, 2002. – 296 с.
3. История и философия науки : учеб. пособие / Б. К. Джегутанов, В. И. Стрельченко, В. В. Балахонский и др. – СПб. : Питер, 2006. – 368 с.
4. Філософія : посіб. / за ред. І. Ф. Надольного. – К. : Вікар, 2002. – 458 с.
5. Бліхар В. С. Принцип відповідальності у формуванні морально-професійного статусу працівника правоохоронних органів / В. С. Бліхар // Вісник Львівського університету. Серія: юридична. – № 4. – 2016. – С. 333–341.
6. Рабінович П. М. Методологія юридичної науки / П. М. Рабінович // Юридична енциклопедія : в 6 т. – Т. 3. – К. : Укр. енцикл., 2001. – С. 22–25.
7. Філософія права : навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Данільяна. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 272 с.
8. Настродін В. П. Вибір та затвердження теми дисертаційного дослідження здобувачів наукових ступенів : навч. посіб. / В. П. Настродін, С. І. Хархун. – К. : Нац. акад. СБ України, 2000. – 28 с.
9. Булатов М. Про методи філософування / М. Булатов // Філософська думка. – 2004. – № 2. – С. 15–29.
10. Філософія права: проблеми та підходи : навч. посіб. для студ. спец. «Правознавство» / за заг. ред. П. М. Рабіновича. – Львів : Юрид. фак. ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – 332 с.
11. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студ., курсантів, асп. і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. – К. : Центр уч. л-ри, 2010. – 352 с.
12. Тарелкін Ю. П. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / Ю. П. Тарелкін, В. О. Цикін. – Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – 196 с.

13. Рузавин Г. И. Методология научного познания : учеб. пособие для вуз. / Г. И. Рузавин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 287 с.
14. Рабінович П. Наука філософії права: до характеристики предмета і методології / П. Рабінович // Проблеми філософії права. – 2003. – Т. 1. – С. 22–26.

Боднарчук М.М.

кандидат юридических наук, адвокат
г. Ивано-Франковск

МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ СООТНОШЕНИЯ ПРИНЦИПОВ СВОБОДЫ И ОТВЕТСТВЕННОСТИ В ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**Аннотация**

Исследована в статье методологическая концепция соотношения принципов свободы и ответственности в правоохранительной деятельности имеет разнообразный характер и представляет собой многоуровневую систему необходимых методологических средств. Выяснено, что эта система не является статичной иерархией, которая отражена в таком виде прежде всего для наглядности, а представляет собой динамическую, органическую систему, структурные элементы которой вступают в связи, отношения и взаимодействие между собой: фундаментальные общетеоретические концепции свободы и ответственности и познавательные принципы пронизывают мировоззрение, общие философские законы и категории составляют основу для общенаучных и специальных методов, которые, в свою очередь, служат источником обогащения и совершенствования содержания высших уровней методологических знаний.

Ключевые слова: свобода, ответственность, правоохранительная деятельность, полицейский, общество, государство, право, философия права.

Bodnarchuk M.M.

Doctor of Law, Lawyer
Ivano-Frankivsk

METHODOLOGICAL CONCEPT OF CORRELATION OF THE PRINCIPLES OF FREEDOM AND RESPONSIBILITY IN LAW ENFORCEMENT**Summary**

The article methodological concept of correlation of principles of freedom and responsibility in law enforcement has varied and is a multilevel system of necessary methodological tools. It was found that this system is not a static hierarchy, which is reflected in this form primarily for clarity, and is a dynamic, organic system, structural elements which come into communication, relationships and interaction between them: the fundamental general theoretical concepts of freedom and responsibility, and cognitive principles permeate the world, general philosophical laws and categories form the basis for the scientific and special methods, which, in turn, serve as a source of enrichment and improvement of the content of the highest levels of methodological knowledge.

Keywords: freedom, responsibility, law enforcement, police, society, state, law, philosophy of law.